

KÖZLEMÉNYEK

MOLNÁR DÁNIEL MÁRTON

LOSONCZY ÉS ALDANA – KATONAI KONCEPCIÓK ÜTKÖZÉSE 1551–52-BEN*

Az 1552-es évet a történeti emlékezet az oszmánok felett aratott egri győzelem miatt általában pozitívan, a törökellenes küzdelmek sikeres éveként értékeli. A mérleg inkább nevezhető negatívnak: a törökkel szembeni vereségek és területvesztések egyik nagy éve volt, amelyhez fogható veszteség csak Buda 1541. évi és Várad 1660. évi elestekor érte Magyarországot. A török támadást végül Eger védői és a tél tartóztatták fel, de előtte elesett Veszprém, Temesvár, Lippa, Szolnok, valamint számos kisebb kelet- és észak-magyarországi vár.

Az év elején a helyzet egészen másnak tűnt, és biztató volt. Az 1551. év kifejezetten jó évnek számított. A törökök – az 1552. évinél kisebb – támadását Temesvárnál sikerült visszaverni, az elesett Lippát Castaldo és Fráter György seregei visszafoglalták. A sikeren felbuzdulva Fráter György és Ferdinánd király is ellentámadást tervezett a következő év tavaszára, amely Szeged, Becse és Becskerek várainak visszafoglalását és ezáltal a török a Duna és Tisza közé szorítását tűzte ki célul. Szolnoknál befejeződtek az erődítési munkálatok és úgy tűnt, a következő évi magyar támadás hosszú idő óta először komolyan visszavetheti a törököt.

A tervekből csak Szeged ostroma valósult meg, és az is kudarccal végződött. Az ezt követő, az előző évinél lényegesen intenzívebb török hadjárat végül a Maros és a Tisza menti erősségeket is elfoglalta. Abban, hogy a terv nem valósult meg és a bekövetkező vereségekben nem csak Fráter György halála és az azt követő erdélyi destabilizáció volt a fontos tényező, hanem számos katonai, gazdasági és emberi tényező is közrejátszott.

Dolgozatom ezek közül egyre koncentrált, fő vonala nem a hadi események részletes tárgyalása, hanem két ember konfliktusának vizsgálata. Bernardo Villela de Aldana spanyol tábornok és Losonczy István temesvári várkapitány ismert, de idáig nem elemzett konfliktusa ugyanis az események egyik kulcsa, és számos dologra rávilágít. Megmutathatja a különbségeket, amelyek két teljesen eltérő gondolkodású embert elválasztanak egymástól. A konfliktus elemzésével lehetőség nyílik arra is, hogy megfigyeljük: milyen mentalitásbeli, tapasztalatbeli különbségek jellemezték a kor magyar és külföldi katonáját, és rávilágíthatunk arra, hogy a későbbi konfliktusok hátterében milyen tényezők állhattak.

* A dolgozat megírásához nyújtott segítséget ez úton is szeretném megköszönni konzulenseimnek, Horn Ildikónak és Fazekas Istvánnak. Szintén szeretném megköszönni Szijártó Istvánnak, Korpás Zoltánnak és Virovecz Nándornak a dolgozat írása, elkészítése során adott ötleteket, javaslatokat, valamint Stephan Erdődynek a családi levéltár kutatásához adott engedélyt.

Aldana 1552 előtt

Ferdinánd uralkodásával testvére, V. Károly globális politikájának kontextusába került Magyarország. V. Károly Magyarországra, mint a franciákkal szövetséges törökök elleni hadszínterre tekintett, és testvére magyarországi politikáját ennek megfelelően támogatta. Ez a támogatás az 1526-os évet követően még alacsony szinten maradt; sőt az éppen kimerülőben lévő Károly óvatosságra intette testvérét és defenzívát javasolt neki.¹ Az európai állapotoknak megfelelően módosult a helyzet, és a császár elsősorban 1529–30 után kezdett komolyabb anyagi és katonai segítséget nyújtani öccsének. Ebbe a folyamatba illeszkedett annak – a történetünkben főszerepet játszó – 1548-ban felállított csapattestnek az érkezése, amely a schmalkaldeni háború lezárását követően került Ferdinánd szolgálatába.

V. Károly csapatainak² ebben az időszakban több, korábban más területeken harcoló alakulata érkezett Magyarországra. A legtöbb csapat megfordult a korábbi németországi háborúkban, elsősorban az ekkor lezárult schmalkaldeni háborúban. A tisztek sem voltak kimondottan tapasztalatlanok. Harcászati értéküket tekintve V. Károly a kor színvonalán álló alakulatokat küldött Ferdinánd támogatására.³ A csapatok nem egyszerre érkeztek Magyarországra. Egyes egységeik már 1548-ban itt állomásoztak, sőt részt vettek ütközetekben is. Niklas Salm vezetésével ekkor Ferdinánd csapatai Felvidéken küzdöttek a Szapolyai-párt maradékával. A felvidéki harcokban mutatkozott be először Magyarországon az a mintegy 1200 fős spanyol kontingens, amelyet a Tinódi Lantos Sebestyén által tisztsége miatt „Nagy Kampónak”⁴ nevezett Bernardo Villela de Aldana tábornester (Mastero de Campo) irányított.

Bernardo de Aldana a korabeli magyar történelem egyik legellentmondásosabb alakja, és bár nem olyan sötét a megítélése, mint Giovanni Battista Castaldónak, kétségtelenül megközelíti azt.⁵ A spanyol főtiszt az 1552. év során számos olyan döntést hozott, amelyekkel kortársait és az utókort is magára haragította. Aldanáról egyébként Magyarországra való érkezéséig nem sokat tudunk, de itteni tevékenységéről emlékiratai és levelei jól eligazítanak bennünket.⁶ Korábbi életének jelenlegi feltáratlansága ellenére is lehetőségünk van arra, hogy képet kapjunk gondolkodásáról, illetve arról, mi befolyásolta elképzeléseit. Ehhez érdemes kitekintenünk egy nagyjából átlagos spanyol katona életútjára, valamint a spanyol hadsereg viszonyaira.

¹ *Korpás* 2008. 77–78., 89. o.

² Ferdinánd ekkor még nem volt német-római császár. A katonák nagy részét V. Károly császár bocsátotta szolgálatára, illetve azok a Német-római Birodalom területéről érkeztek. Sokuk – mint Aldana is – itt tartózkodása alatt a császár, V. Károly alattvalójának és „beosztottjának” tekintette magát. A dolgozatban a „császári” jelző minden esetben ezeket a katonákat jelöli, míg a „királyi” vagy „végvári” jelző a magyarországi és erdélyi katonaságot. A „spanyol” nem csak az ibériai, hanem általában a Spanyol Korona területeiről származó alakulatokat, személyeket jelöli.

³ Erről bővebben: *Korpás* 2008. 205–209. o.

⁴ *Tinódi*: Szegedi veszedelem. Nem ez volt egyébként az első spanyol egység, amely Magyarországon tevékenykedett. Ezekről: *Korpás* 2008. 205–254. o.

⁵ Ennek alapja: *Czímer* 1893.; majd később: *Kató* 1908.; *Bánlaky* 1928. o.

⁶ Aldanáról eddig: *Szakály* 1986.; *Korpás* 1999.; *Korpás* 2005. Fontos jelezni, hogy az Aldana-emlékirat szerzőjének személye bizonytalan, de a mű a legtöbb könyvtári katalógusban Aldana szerzőségével található, így én is ezt fogom használni.

Aldanát a schmalkaldeni háború, egész pontosan a mühlbergi ütközet (1547) után nevezték ki a lovas arkebuzosok⁷ kapitányából tábornosterré és a nápolyi terció parancsnokává, ezzel együtt komoly birtokadományban is részesült. A spanyol hadsereg egyik legütőképesebb alakulatának parancsnoka lett, hiszen a terciókat ebben az időszakban legyőzhetetlenként tartották számon Európa hadszínterein.⁸ Ráadásul a nápolyi terció az „őreg” tercióknak az egyike volt, vagyis az egyik legrégebbi és ezáltal nagy presztízsű alakulat.⁹ Aldana előléptetésével egy olyan nagyobb alakulat élére került, amelyet jellemzően a csata legveszélyesebb pontjain vetettek be és a küzdelem eldöntését szánták neki. Egy olyan egységet vezetett, ahol a fegyelem és a fegyelmezés fontos volt. Azt viszont nem tudjuk, hogy valaha is átvette-e ténylegesen a nápolyi terciót, ugyanis hamarosan új feladatot kapott: ő lett a parancsnoka annak az 1200 – később 1400, tehát egy fél terciónyi csapat – spanyol katonának, akiket V. Károly Magyarországra küldött testvére, Ferdinánd a megsegítésére. De maradjunk egy rövid ideig még tábornesteri rangjánál, mert ebből számos dolog megérthető. Az egyik például Aldana közismert jártassága a tüzérségi eszközök irányítása, ostromok tervezése és várerődítés terén.¹⁰ Ezt a kompetenciáját az eddigi szakirodalom elismerte, de nem tárgyalta különösebben, noha fontos támpont Aldana gondolkodásának, tetteinek, személyének megítéléséhez.

A spanyol forrásokból és a szakirodalomból¹¹ kiderül, hogy a tábornesternek számos feladata volt, számunkra a legfontosabb, hogy ezek között szerepelt a tábor védelmének és elhelyezkedésének megtervezése, a terció tüzérségi támogatásának megszervezése, erődök ostroma esetén a sáncok és az ostromtüzérség működésének megtervezése.¹² Vagyis Aldanának beosztásából adódóan rendelkeznie kellett azokkal a készségekkel, amelyekkel Magyarországon kiemelkedett. Azt nem tudjuk, hogy pozíciójában azért volt-e kiemelkedő, mert Magyarországon – leszámítva külföldi ostrommérnököt – senki sem értett komolyabban a tüzérséghez és az erődítésekhez, vagy esetleg a spanyol tábornesterek között is kiemelkedő tudást birtokolt-e. Ez utóbbit valószínűsíti, hogy mivel a spanyol nemesség, különösen az arisztokrácia körében a matematikai ismeretek hiányoztak és általában a tüzérség is egy lenézett fegyvernem volt, gyanítható, hogy még a spanyolok között is kevesek rendelkeztek ezzel a tudással. A hadvezetésnek keresnie kellett a hozzáértő személyeket, akik a feladatot – akár a tábornesterét, akár egy tüzértisztét – a lehető legjobban betölthetik.¹³ Emiatt a korban alacsony származású, de képzett és tapasztalt, karriervágyó tisztek alkották a tisztikart, közülük kerültek ki a tábornesterek is. Ezt a réteget csak a XVII. században szorította ki a csapatait a nehéz gazdasági helyzetben saját birtokairól ellátó arisztokrácia.¹⁴ Feltételezhető, hogy Aldana korábban

⁷ Caballero arcebuso – az egyes terciókhöz, hol a főparancsnokhoz tartozó, lőfegyverrel felszerelt könnyűlovas alakulat, melynek feladata elsősorban a felderítés és a menetbiztosítás. *Hanlon* 2008. 71. o

⁸ *Korpás* 2008. 208–209. o.

⁹ Uo.

¹⁰ *Thallóczy* 1885.; *Szakály* 1986. 18. o.

¹¹ *Leon* 2009. Ismerteti: *Juan Duque de Estrada y Guzmán: „Discursos Tocantes a los Cargos y Oficios Maesse de Campo, Capitan General y Sargento Mayor”* című korai XVII. századi kéziratát. Szakirodalomban lásd még: *Quatrefages* 1972; *Parker* 2004; *Hanlon* 2008.; *López* 2012.

¹² *Leon* 2009. 20. o.

¹³ *Leon* 2009. 73–77. o. Nem Aldana lenne az egyetlen, aki kiváló tüzérségi-erődépítési képességei miatt lett tábornester. Lásd: *Leon* 2009. 76. o. 100. jegyz. Inigo de Borja élete.

¹⁴ *Parker* 2004. 101–102. o.

már készült arra, hogy egy ilyen magas tisztséget betöltsön, és megpróbált mindent azért, hogy erre a legalkalmasabbnak tartsák. Ezen kívül nem a terciók gyalogságából, egy kompánia éléről került a posztra, hanem a lovasságból – ez szintén arra utal, hogy megszerzett tudása mögött komoly előzetes felkészülés állt. Továbbá, hogy Aldana becsvágya, magas pozícióra való törekvése mind későbbi emlékirataiból, mind leveleiből érződik. Egyik alkalommal azért írt a királynak, mert ellentétben más tábornesterekkel, még nem volt az Alcantara-rend vagy más lovagrend tagja,¹⁵ ami a korban a főnemességig vezető úton egy fontos lépcsőfoknak számított.¹⁶ Azaz elképzelhető, hogy alkalmasságának, sokoldalúságának bizonyítékaként, felettesei elismerésének kivívásáért már korábban szert tett azokra az ismeretekre, amelyek a tábornesterei poszthoz szükségesek. A későbbiekben még egyszer visszatérek tisztí karrierjére, mert az a temesvári vagy a lippai kapitányság megszerzése iránti vágyát is némiképp megmagyarázza.

A tábornester feladata volt még az egységben belüli fegyelmezés, a tábori rendszabályok kialakítása és a gyakorlatozás megszervezése, valamint továbbra is ő volt a terció első kompániájának – mintegy 200 főnek – a parancsnoka. Fontos elmondani, hogy emellett számos segítő, beosztott tisztek sokasága állt a rendelkezésére. Voltak tábori rendőrként funkcionáló személyek is, akik a tábor kísérlőnépét, kereskedőket, mestereket és prostituáltakat tartották szemmel.¹⁷ Ez a tisztí csapat megfelelő fegyelmet tudott tartani, köszönhetően a munkamegosztásnak, tehát Aldana – és a tábornesterek általában – a fegyelem megtartásában támaszkodhatott egy apparátusra.

Aldana felkészültsége és képességei feltehetően megfelelőek voltak ahhoz, hogy egy homogén, egységes kiképzésben részesült csapatot, valamint tüzérséget irányítson – ahogy arra Korpás Zoltán is rámutatott.¹⁸ Éppen ezért az 1548–1549. évi hadműveletek alatt gyakran második emberré lépett elő Niklas Salm mellett az ostromok alkalmával. Ezek során Felső-Magyarországon elfoglalták Basó/Bazsó Mátyás és Balassa Menyhért várait. Különösen Léva, Murány és Csábrág váránál volt szükség hosszabb ostromra.¹⁹ A sereget egyszerre alkották külföldi zsoldosok és Ferdinánd-párti magyar főnemesek csapatai. Együttműködésük nem volt problémamentes. Többször tört ki rendbontás magyar és külföldi csapatok, elsősorban a magyarok és spanyolok között. Az okok sajtáságosak voltak: a spanyol katonákat kizárták a fosztogatásból, tilos volt nemcsak a harctér környékén, de még győztes ostrom után az elfoglalt várakban is javakat szerezniük. Bár a spanyolok szerint az ok Salm gróf magyarok felé való részrehajlása volt,²⁰ az okot másban látom: Salm serege nem akarta elidegeníteni magától a lakosságot, másrészt az ingatag hűségű magyar nemességnek is kedvében járt, amikor előnyt akart biztosítani nekik az osztózkodásnál. Ez nem okozott volna talán nagy gondot, de a zsoldosok fizetése csökkent, az árak nőttek, így a katonák hamar előbb pénz-, majd áruhiányba kerültek.²¹ Emiatt a spanyol zsoldosok ingerültté váltak, és végül halálesetig fajuló összetűzés tört ki a táborban,

¹⁵ Közli: *Korpás* 1999. 40. o.

¹⁶ *Korpás* 1999. 11. o.

¹⁷ *Leon* 2009. 21–22. o.

¹⁸ *Korpás* 1999. 10. o.

¹⁹ Erről bővebben: *Korpás* 1999.

²⁰ *Korpás* 1999. 6–7. o.

²¹ *Korpás* 1999. 9. o. Ez egyébként visszatérő eset. Castaldo is panaszkodott amiatt, hogy a drágán áruló kereskedők miatt a katonák hamar elvesztik pénzüket. ÖStA HHStA UA AA Fasc. 60 Konv. C. fol.135. I. Ferdinánd–Castaldónak, 1551. november 20.

1549 júniusában. Néhány nappal ezt követően egy lázadás is kitört a spanyol egységeknél. A pénzügyi helyzetet szintén nem javította, hogy Aldana egy újonnan toborzott²² kompánia zsoldját a többi katonától „kérte”, azzal, hogy majd visszaadja. Ez a visszafizetés is késett, és bár a lázongásokat a tisztek – köztük a gyakran erélytelennek tartott Aldana – elfojtották, a spanyol csapatoktól a legénység egy igen jelentős része elszökött, és majd csak 1550 elején sikerült újra teljes létszámra kiegészíteni az egységeket.

További konfliktusforrás lehetett a két csoport eltérő nemesség-felfogása, önképe. Aldana naplója szerint a magyar nemesek csodálkoztak, hogy a spanyolok erődítési munkában vesznek részt mint a jobbágyok.²³ A spanyol nemeseknek gyalogságnál, gyalogosként szolgálni nem jelentett megalázkodást vagy rangon aluliságot, sőt, a terciók a nemesek számára vonzó alakulatok voltak.²⁴ Ezzel szemben Magyarországon a gyalogosok becsülete jóval kisebb volt, a gyalogságot jellemzően a polgárok vagy a parasztek fegyvernemének tartották. Ez nem magyar sajátosság volt, a legtöbb országban hasonlóan gondolkodtak. A spanyol katonák és tisztek, valamint a magyar katonák közötti összeütközéseket tüzelhetette, hogy a nemest lóháton elképzelő magyar tisztek a spanyol gyalogosokat parasztnak nézték, a gyalogos alakulatoknál szolgáló spanyol nemeseknek nem adták meg azt a tiszteletet; ami feltehetően közrejátszott 1548. évi lázadásukban is.

Losonczy és Aldana első éve Erdélyben.

Losonczy István élete – hasonlóan spanyol kollégájához – a magyar történetírásban kevésbé feldolgozott; átfogó monográfia nem készült róla, és – leszámítva Temesvár ostromát – általában marginális figuraként kezelték. Losonczy a régi arisztokráciát képviselte, családja több temesi ispánt adott már az Anjou-korban is.²⁵ István pontos születési dátuma nem ismert, ugyanakkor anyja halálát 1514-re datálja a szakirodalom.²⁶ A levéltári dokumentumok ennél későbbi születési dátumot valószínűsítene. Apja, Losonczy Zsigmond korábbi budai prépost, anyja a második házasságban elvett Dóczy Katalin, Csulay Móré László anyja, így Losonczy István és Antal féltestvérei voltak.²⁷ Losonczy Zsigmond 1523 körül halt meg, a házasságra 1514-ben került sor. A két fiúgyerek közül Antal volt az idősebb, így én Losonczy István születését 1516–22 közé tenném. Tehát halálakor még 40 éves sem volt, és talán emiatt is tartotta némely kortársa „túl fiatalnak” a temesi ispánság címének betöltésére.

Ellentétben számos kortársával, Losonczy a források alapján tartósan Ferdinánd híve volt. Testvére, Antal 1528-ban főpohárnok volt. István 1547-től Nógrád megye főispánja, majd részt vett a felvidéki harcokban 1548–49-ben. Szintén jelen volt az Erdélybe irányított királyi seregben, majd ott találjuk ezt követően a harcokban: Temesvár parancsnoka volt az 1551. évi ostrom alkalmával, és Lippa visszavívásában is részt vett. Ő is azok közé

²² Aldana elküldte egyik kapitányát Itáliába, hogy ott toborozzon egy hetedik kompániát az eddigiekhez.

²³ *Aldana* 1986. 152. o.

²⁴ *Parker* 2004. 100–102. o.

²⁵ *Engel* 1996. 203. o.

²⁶ *Márki* 1892. 285. o.

²⁷ Dóczy Katalin egyik levele 1523-ból, melyben özvegyként rendelkezik. MNL OL Q 206. 82 606.; Valamint végrendelete, ahol Losonczy Antalt és Istvánt mint édesfiai említi. ÖStA HHStA FA Erdődy Urkunden №. 1306.

tartozott, akik az elvonuló Ulema béget megtámadták Fráter György parancsa ellenére.²⁸ Birtokai jórészt Nógrád, Zemplén és Heves vármegyékben találhatók, de jelentős birtokai voltak Zaránd vármegyében is, Jenő és Pankota központokkal.²⁹ Temesvár élére való kinevezésében közrejátszhatott megbízható Ferdinánd-pártisága, valamint korábbi török-ellenes tevékenysége is.

Az oszmán hadsereget 1551. évi támadása alkalmával Szokolu Mohamed ruméliai beglerbég vezette. A török hadsereg a magyarok számára meglehetősen kedvező időben és körülmények között vonult fel. Egyrészt már június volt, amikor még gyülekezni kezdett, majd hosszú ideig, augusztus közepéig állt a Bácskában; emiatt lerövidült bevetetőségi ideje, a tradicionálisan a hadak elvonulásának számító „Kászim nap” meglehetősen közel volt.³⁰ Másrészt a perzsi hadszíntér a legjobb csapatokat elvonta, így a sereg jelentős részét csak a balkáni vilajetek csapataiból tudták feltölteni. A török mozgolódás természetesen az Erdélyben állomásozó seregek figyelmét sem kerülte el, akik ekkor a Temes-vidékére vonultak, Fráter György pedig nemesi felkelést hívott össze. Ez utóbbi azonban lassan gyülekezett, és november végéig nem is volt különösebben ütőképes erőnek mondható. A mi szempontunkból azért érdekes ez az időszak, mert ekkor kerül egymás mellé Losonczy István és Bernardo de Aldana, akiknek egymás iránti rossz viszonya közismertnek mondható a korrall foglalkozó történészek között.

Előljáróban meg kell jegyeznünk annyit, hogy nem Losonczy volt az egyetlen, akivel Aldanának konfliktusa akadt. Lényegében minden feljebbvalójával rossz viszonya volt, például korábbi parancsnokával, Salm gróffal, de Giovanni Battista Castaldóval is rossz kapcsolatot ápolt. Kettejük ellenségeskedése még a schmalkaldeni háborúig nyúlt vissza. Aldana a beosztottjaival is gyakran összetűzésbe került, zászlótartójával viszonya rendkívül rossz volt.³¹ Losonczy és Aldana kapcsolatára elegendő ismeretanyag áll rendelkezésünkre, így vizsgálat alá vehető. A történelmi művek, amelyek a korszakról születtek, rendre azt emelik ki, hogy a törtető és kiállhatatlan, ugyanakkor gyáva Aldana hogyan próbálta tönkretenni, rágalmozni Losonczyt,³² akinek személye mind a mai napig az erkölcsi nagyság egyik példája. A konfliktus okait egészen a XX. század végéig személyes ellentétnek állította be a történetírás, amely Aldana jelleméből, hatalomvágyából és irigységéből fakadt. Később Szakály Ferenc és Korpás Zoltán árnyalta ezt, de a körülmények még mindig nincsenek kellőképpen feltárva. Nem vizsgálták eddig például a két ember jellemének közös pontjait, valamint gondolkodásmódjuk különbségeit. A konfliktus meglátásom szerint nemcsak kizárólag Aldana személyiségéből fakadt – más emberek hasonló készségekkel, tulajdonságokkal ugyanebbe a helyzetbe kerültek volna. Ez a konfliktus szerintem elsősorban nem két ember konfliktusa volt. Igyekezem majd rávilágítani arra, hogy ezen a konfliktuson keresztül érthetjük meg igazán a XVI–XVII. század két nagyobb katonacsoportja, a külföldi zsoldos és a magyar végváriak közötti különbségeket.

²⁸ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 61. Konv. A. fol. 32–34. Ferdinánd–Castaldónak, 1551. december 9.

²⁹ ÖStA HHStA FA Erdődy Karton 13. Lad. 19. Fasc. 1.

³⁰ Az oszmán seregről bővebben: *Ágoston* 2002; *Ágoston* 2004.

³¹ Tőle számos, Aldanára terhelő információnk is van. Később, Aldana leváltása után ő lesz a spanyol egységek parancsnoka.

³² *Czímer* 1893.; *Kató* 1908.; *Szántó* 1985.

Kettejük kapcsolata 1551-ben kezdődött.³³ Ekkor Aldanát és Losonczyt is Temesvár környékére irányították a közeledő oszmán sereg miatt. Losonczy feladatkörei Temesvár várkapitányának való kinevezésétől ismertek, Aldana azonban hamarabb felbukkan történetünkben. 1551. augusztus elején–szeptember elején – még az oszmán támadás előtt – végiglátogatta a térség várait, Temesvárt, Becsét és Becskereket, melyek közül ez utóbbiak már az oszmánok által meghódított területbe ékelődtek be, hiszen tőlük északra és délre is oszmán erősségek voltak a Tisza mellett (Szeged, Titel).³⁴ Aldana ekkor merész tervvel ált elő: Becsét és Becskereket a lehető legjobban meg kell erősíteni, mint ahogy Temesvárnál is jelentős átépítések szükségesek, a kettő közötti területet pedig mezei csapatokkal kell fedezni.³⁵ A terv meglehetősen irreális volt, elsősorban azért, mert a két vár, Becse és Becskerek kisméretű volt és csekély őrséggel rendelkezett. Rendbehozataluk és átépítésük olyan mértékben, mint ahogyan Aldana javasolta, legalább egy évet vett volna igénybe. Különösen úgy, hogy a térséget, mai szóval élve, munkaerőhiány sújtotta, hiszen a levelekből kiderül: még Temesvár megerősítésére sem tudnak elegendő embert toborozni. Elképzelését ugyan megmutatta Báthory Andrásnak és Losonczy Istvánnak, de ők hamar elvetették a tervet.³⁶ Hogy ez mennyire sértette Aldanát, azt nem tudni, mindenestre kettejük konfliktusának kezdetét nem ide helyezném.

Az 1551-es őszi hadjárat során az oszmán sereg szinte valamennyi várat elfoglalta a Maros mentén, majd bevette Csanádot. És bár Lippa mellett jelentékeny erdélyi sereg állomásozott, az feloszlott, emiatt Lippa is elesett, majd Temesvárt ostromolta az oszmán sereg sikertelenül. Sem Castaldo, sem Fráter György nem tudott erélyesen fellépni a támadó oszmánokkal szemben. Az elfoglalt Lippát ugyan sikerült hosszú ostrommal visszafoglalni, viszont ez is súlyos következményekkel járt, az erőd szinte védhetlenné vált az elszenvedett károktól.

Temesvár első ostroma idején Aldana és Losonczy még jól együtt tudtak működni, a várvédelem sikeres volt, és utána több portyán együtt vettek részt. Ebből feltételezhető, hogy kettejük viszonya nem ősszel romlott meg véglegesen. A vár ostromának menetéről kevés a megbízható, első kézből származó beszámoló. Ilyenekkel csak Aldana révén rendelkezünk, azonban mind emlékirata, mind a királynak írt levelei meglehetősen torzítanak. Elbeszélései szerint Losonczy végig neki engedelmeskedett, és bár alárendeltje volt, ezt a viszonyt teljesen megfordítva úgy tünteti fel magát, mint aki a védelem legfőbb irányítója, szervezője volt. Ezt az irodalom egyébként úgy értelmezi, hogy ekkor kezdte meg Losonczy háttérbe szorítását azzal a szándékkal, hogy a végén majd ő legyen helyette Temesvár kapitánya. Sajnos Losonczytól erről az időszakról nem maradt fenn olyan visszaemlékezés, amely ezen a téren megerősíthetne minket. Mindenesetre az események alapján elmondható, hogy egészen 1551 decemberéig Losonczy nem neheztelt Aldanára. Ekkor írta első olyan levelét, melyben Aldana esetleges temesvári kapitány-

³³ Ugyanakkor vannak nyomai annak, hogy Losonczy csapataival többször részt vett az épülő Szolnok őrzésében, vagyis már ekkor is találkozhattak. Aldana ezt nem említi, emlékiratai szerint az erdélyi bevonuláskor találkoztak először.

³⁴ A korszakról forrásban: *Istvánffy* 2003. II. k. 149–185. o.; *Verancsics* 1981. 93–103. o.; *Forgách* 1982. 5–83. o. A szakirodalomban ismerteket összefoglalja: *Szántó* 1971.; *Szántó* 1972.

³⁵ *Korpás* 1999. 18. o.

³⁶ *Korpás* 1999. 9., 58 o.

sága felől érdeklődik.³⁷ Aldana az első levelet novemberben, az ostrom után írta, ebben Losonczyt sajtóságon, ugyan dicséretbe oltottan, de burkoltan úgy írja le, mint aki alkalmatlan Temesvár parancsnokának. Ezt követően több hasonló levelet is írt, melyekből kitűnik, hogy Aldana mindig Losonczy mellett tartózkodik, kettejük viszonya feltehetően jó, kezdődő ellentétük a közös munkát nem akadályozza. A viszony 1552 januárjában romlott meg, majd 1552 tavaszán és nyarán került a mélypontra, nem sokkal a nagy oszmán támadás előtt.

A „szegedi veszedelem”

A szakirodalomban és a forrásokban is „szegedi veszedelemként” emlegetett esemény jelen elemzés szempontjából elsősorban azért fontos, hogy jobban megfigyeljük Aldana készségeit, képességeit akkor, amikor magyar katonák kerültek parancsnoksága alá. Ez pályafutásának egyik legjobban dokumentált eseménye.³⁸

Tóth Mihály, Szeged korábbi főbírája és hajdúvezére előbb Castaldónak, majd Aldanának mutatta be azt a tervet, amely Szeged töröktől való visszavételét célozta. Eszerint a város kapuit a polgárok megnyitják, miután a hajdúk a lehető leghalkabban rajtaüténe a város és a vár őrségén. A Tiszán való átkeléshez a halászok ladikjait használnák – mintegy 600 darabot. Ezt követően az Erdélyben állomásozó reguláris csapatokból megérkezne egy őrség a vár és a város biztosítására. A tervet Castaldo és Aldana, valamint Ferdinánd király is támogatta. A vállalkozásnak Tóth és Aldana lett a parancsnoka.

A tervben azonban sok volt a hibalehetőség. Az egyik, hogy a Maroson zajló jég miatt nem tudtak nehéztüzérséget küldeni, ami a vár rajtaütéssel való elfoglalását tette szükségessé, máskülönben ostromra nem lehetett gondolni. A másik, hogy a sereg legnagyobb részét Tóth 5000 hajdúja alkotta, őket csak két századnyi spanyol zsoldos és még néhány száz további királyi katona támogatta, ezért a fegyelem szintje alacsony volt. Tehát a siker kulcsa az volt, hogy a fegyelmezetlen hajdúk hajnali rajtaütése során a város és a vár is elesen.

A hajdúk eredetét, összetételét tekintve több nézet is jelen van a szakirodalomban: az egyik szerint szilaj marhagulyák pásztorai voltak, amolyan a társadalom határán élő emberek, akik marháik és önmaguk védelmére fegyverezték fel magukat.³⁹ Más elméletek szerint korántsem csak a marginális elemekből jött létre ez a csoport, hanem a mezővárosok egykori polgáraiból és elszegényedett nemesekből.⁴⁰ Harcmódorát és fegyverzetét tekintve egy jórészt – bár nem kizárólag – tűzfegyverekkel és szúró-vágó eszközökkel, fokossal felszerelt gyalogság volt, amely rendszeres kiképzés híján nem ismerte azt a fegyelmet, amit a német landsknechtek vagy a spanyol terciók katonái. Sajtóságos, gyakran minden alakzatot nélkülöző felállásuk és harci taktikájuk a legtöbb ember számára gyülevész fegyveres parasztnak mutatta őket,⁴¹ és emiatt kétséges volt sikeres bevetésük bonyolultabb, nagyobb fegyelmet igénylő feladatokra. Ebben az időszakban – a XVI. század közepén – a szabad hajdúk inkább rablónak, mint hivatásos katonának szá-

³⁷ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 61. Konv. A. fol. 59–61. Losonczy–Castaldónak, 1551. december 20.

³⁸ Bővebben: *Kropf* 1908.; *Czímer* 1891.; *Szántó* 1985. 77–95 o.; *Szakály* 1995. 175–189. o.

³⁹ *Dankó* 1969. 5 o.; *Nagy* 1983. 14. o.

⁴⁰ *Nagy* 1983. 64–65. o.

⁴¹ Aldana is így nyilatkozott róluk emlékirataiban. *Aldana* 1986. 200–201. o.

mítottak, akik karizmatikus, önjelölt vezérek alatt – mint amilyen Tóth Mihály is volt, – különböző haditettekét vitték véghez megélhetésükért; leginkább a zaporizsjai kozákokat lehetne hozzájuk hasonlítani.⁴²

Szeged ostroma jól indult. Tóth Mihály csapatai a halászkok csónakjaival átkeltek a Tiszán, majd a megnyitott kapukon betörték a városba, miközben annak oszmán őrségét a lakosokkal közreműködve legyőzték. Azonban túl nagy zajt csaptak, amire a felébredő oszmán őrség egy része a várba menekült és ott bezárkózott. A harci zajt erősítette és a meglepetést kizárta, hogy a hajdúk szinte rögtön fosztogatni kezdtek. Néhány nappal később megérkeztek az Aldana vezette reguláris egységek. Miután Aldana felmérte, hogy az oszmán őrség egy része a várba bezárkózott és azt tüzéség nélkül lehetetlen megvívni, ágyúként és csapatoként üzent Castaldónak,⁴³ ám nem érkezett tőle segítség. Ez alatt a hajdúk a várost fosztogatták, elsősorban annak török, zsidó és protestáns lakosságát, valamint a kereskedők lerakatait.⁴⁴ A fegyelem szinte teljesen felbomlott, aminek egyik legfőbb oka az volt, hogy a két parancsnok nem gondoskodott a megfelelő rendről. Különösen Tóth Mihály volt az, aki nemcsak hogy nem fegyelmezte katonáit, hanem még ő is rossz példát mutatott, miután korábbi városbeli ellenfeleivel szemben használta fel frissen szerzett hatalmát.⁴⁵ Az Aldanával ide érkezett királyi és végvári katonaság már jobb állapotban volt, itt a tisztek meg tudták akadályozni a csapatok lezüllesztését, amit az is bizonyít, hogy a csatában ezek közül szinte mindenki részt vett, míg a hajdúknak alig negyede.⁴⁶ A többi vagy a városban tartózkodott az ütközet idején, vagy a várostól délre portyázott. Ez alatt az idő alatt, ha beszámolóinak hihetünk, Aldana megpróbált a reguláris katonasággal és a jobban/valamennyire is hadra fogható hajdúkkal szabályos ostromzárat vonni a vár köré, miután annak megrohamozása kudarcra végződött.⁴⁷ Nehéztüzéség híján viszont maradt a kiéheztetés és a kivárás, miközben egy esetleges oszmán felmentés az egész vállalkozást kockáztatta.

A fosztogatás és a tétlenség alatt az őrség sikeresen üzent a városból kijutott hírnökkel és postagalambbal Ali budai pasának, aki a környező szandzsákbégek seregeivel együtt elindult Szeged felmentésére.⁴⁸ A magyar felderítők egyáltalán nem szereztek erről tudomást, így már csak akkor vették észre Ali közeledtét, amikor az már közel járt Szegedhez. A keresztény seregben uralkodó állapotok ellenére – több katonát is a kocsmából kellett kirángatni, de sokan így sem álltak csatarendbe – Aldana a mai Kiskundorozsma környékén csatát vállalt az övével megegyező számú, de a beszámolók alapján jobban felfegyverzett sereggel, amit a kezdeti sikerek után elveszített.⁴⁹ A csatában 3500 katona vett részt a királyiak oldalán, amelynek a fele a végvári lovasság volt – vagyis a hajdúk alig negyede vett részt a csatában. A végvári lovasságból és hajdúkból álló sereg – Aldana a végvári gyalogságot a városban, a vár körüli ostromzárbán hagyta⁵⁰ – a csata elején több rohamot is indított az oszmán lovasság és a tábor ellen, és bár ezekkel jelentékeny vesz-

⁴² Erről az összehasonlításról bővebben: Marton 2012.

⁴³ ÖStA HHHStA UA AA Fasc. 62. Konv. B. fol. 86–88. Aldana–Castaldónak, 1552. február 24.

⁴⁴ *Istvánffy* I/2. 2003. 176. o.

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ Aldana 1986. 192. o.

⁴⁷ Uo.; Szakály 1995. 181. o.

⁴⁸ *Istvánffy* I/2. 2003. 176. o.; *Czímer* 1891. 388 o.; *Szántó* 1985. 87. o.

⁴⁹ *Istvánffy* I/2. 2003. 178. o.; *Czímer* 1891. 391–392 o.; *Szántó* 1985. 89–91. o.

⁵⁰ A csatában részt vett csapatokról: Szakály 1995. 183. o.

teségeket okozott, az oszmánok nem menekültek el a csatából. Ellenben a magyar gyalogság fegyelme megbomlott, fosztogatni kezdte az elesett törököket, illetve a törökök szétszaladt lovait próbálta befogni. A hadrendet később sem sikerült helyreállítani, az oszmán ellentámadás a hajdúkat elsöpörte, míg a végvári katonaság rendezetten visszavonult Tápé irányába, ahol átkelt a Tiszán és Szolnok felé elvonult a város alól. A városban maradt vagy portyán lévő hajdúkat a törökök szinte mind megölték. A királyi és végvári csapatok veszteségei alacsonyak voltak, a legtöbb beszámoló szerint alig 50 fő esett el közülük.

Aldana a Szegednél történetek kapcsán úgy nyilatkozik, hogy amikor a csata elkezdődik, akkor a vezetőnek már nincs sok beleszólása az eseményekbe.⁵¹ Ezzel az állítással valószínűleg már kortársai is vitakoztak. Nehéz eldöntenünk, hogy ez a csatát elvesztő parancsnok vagy a mezei ütközetek vezetésében főparancsnokként mindezidáig járatlan tiszt mentegetőzése-e. Emlékirataiban beismerte, hogy a csata kritikus pillanatában nem tudta a megbomlott hadrendet újra felállítani. Az ütközet kapcsán mindenesetre rendre erélytelenségét szokták hangsúlyozni, amit Castaldo azon levelei is alátámasztanak, melyek szerint saját katonáiban is megütközést keltett Aldana „futása”.⁵² Ez a megütközés inkább abból fakad, hogy a látszólag még el sem vesztett csatából – hiszen veszteségeik a gyalogságnak alig voltak – megkezdte a visszavonulást, jöllehet a spanyol katonákat arra képezték ki, hogy a lehető legveszélyesebb helyen és helyzetben is dacoljanak az ellenséggel. Ez a visszavonulás ezért a spanyol résztvevők számára érthetetlen volt.⁵³ Ráadásul nagy részüket Aldana nem vitte a csatába, hanem a vár körül hagyta őket, így számukra – akik ténylegesen nem látták a harcot⁵⁴ – a visszavonulás érthetetlen volt.

Ez rámutat arra, hogy Aldanának, bár felkészült katonának számított, nem volt tapasztalata néhány száz vagy ezer főnél nagyobb egység parancsnokaként. Korábbi pályája alatt sosem vezetett csatába kompániánál nagyobb egységet, és később is csak 1400 ember tartozott parancsnoksága alá. Ráadásul azokban az esetekben a kor legjobban fegyelmezett alakulatait, a spanyol terciókat vezette, nem irreguláris csapatokat. A hajdúk és általában a magyar katonák között Aldanának nem volt tekintélye,⁵⁵ fegyelmezésük a későbbiekben is megoldhatatlan feladat elé állította őt. Ez súlyos következményekkel járt későbbi magyarországi tevékenységére.

Aldana és Losonczy konfliktusa 1552-ben

Temesvár 1552-es elestéről meglehetősen sokat írt a történeti irodalom, és nincs olyan, aki ne vetné fel, hogy ebben valamilyen szinten szerepet játszott Aldana és Losonczy konfliktusa. Ebből kiindulva a spanyol árulását a vereség egyik okaként jelölték meg.⁵⁶ A magyar katonákat eláruló, cserben hagyó zsoldosok képe igen markánsan megjelenik az ostromról szóló leírásokban. A szakirodalomban régóta élő toposz, hogy Aldana és Losonczy rivalizálása vezetett odáig, hogy Aldana előbb beszüntette Temesvár javítását,

⁵¹ Szakály 1995. 183. o.

⁵² ÖStA HHStA UA AA Fasc. 63. Konv. A. fol. 102. Castaldo–Ferdinándnak, 1552. március 13.

⁵³ Leon 2009. 104. o.

⁵⁴ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 63. Konv. A. fol. 102. Castaldo–Ferdinándnak, 1552. március 13.

⁵⁵ Szakály 1986. 40. o.; Korpás 1999. 10–11. o.

⁵⁶ Czímer 1893.; Szántó 1985. 113. o.

később pedig nem mentette fel a várat. A Losonczy István ellen tett panaszait rendre az iránta érzett féltékenység számlájára írták. Meglátásom szerint viszont az, amit két ember féltékenység okozta konfliktusának ismerünk, inkább egy szakmai konfliktus volt, amely ugyan okozott károkat Temesvár védelemének, de korántsem emiatt a nézeteltérés miatt esett el a vár, illetve nem kapott felmentő sereget. Aldana és Losonczy egymást kölcsönösen feljelentő és vádló leveleire is van magyarázat a személyes ellenszenv túl.

Kölcsönös feljelentések és hátterük

Konfliktusuk legismertebb epizódja akkor kezdődött, amikor hírek érkeztek a várható nagy oszmán hadjáratról. A konfliktus a védelemre való felkészülés miatt robbant ki. Losonczy úgy tervezte, hogy megelőző csapásként még a Tiszán való átkelés alatt rátámad az oszmánokra. Ehhez megtette az előkészületeket, és Aldanát is felszólította, hogy csatlakozzon. Azt is szeretete volna, hogy a felperzselt föld taktikájának megfelelően pusztítsák el a környéket, hogy a töröknek ne legyen honnan élelmiszert szereznie.⁵⁷ Aldana mindkét lépést ellenezte, mert attól félt, hogy a lakosság vagy behódol a töröknek vagy elmenekül, és nem lesz kivel javíttatni a várakat. Korábbi leveleiben is kéri Castaldót: tiltsa meg Losonczynak a hasonló akciókat.⁵⁸ Mindkettejük érvelése logikus és elfogadható, igazságot tenni köztük szinte lehetetlen. Ugyanakkor ez az epizód rávilágít a két ember háborús felfogásából adódó különbségekre: Losonczy a portyák, rajtaütések és a felperzselt föld taktikáját részesítette előnyben, míg Aldana számára a várak megerősítése a prioritás, amelyhez a lakosságra szükség van. Aldana szemében Losonczy elképzelése esztelen rablás és dúlás,⁵⁹ míg Losonczy szemében Aldana gyáva ember, aki nem mer megmérkőzni a törökkel. Kettejük konfliktusa nemcsak a temesi ispánságért folyó küzdelem volt, hanem két katonai-harcászati felfogás ellentéte, valamint a szűkös forrásokért folyó küzdelem. Ezen a ponton figyelembe vehetjük azokat a Castaldótól és Aldanától származó minősítéseket, melyek szerint Losonczy elsősorban a mezei hadviseléshez ért.⁶⁰ Ezt inkább úgy mondanánk, hogy Losonczy nem ért különösebben az erődítésekhez és nem rendelkezik azokkal az ismeretekkel, amelyekkel Aldana. Ugyanakkor sokkal jobban tud irányítani még egy vegyes összetételű csapatot is, mint a spanyol tiszt. Konfliktusukat tovább élezte, hogy míg Aldana a gyalogságot hangsúlyosabban kezelő spanyol, addig Losonczy a lovasságot fontosabbnak tartó magyar harcászati tradíciót képviselte.⁶¹ A kettő közötti különbséget a kettejük nemesség-felfogása és önképük befolyásolta. Konfliktusuk, egymás feljelentése, vádolása is inkább ebből fakad; mindegyik a maga szempontjait tartotta helyesnek. Sajnálatosan rossz együttállás, hogy két, egymást

⁵⁷ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 64. Konv. A. fol. 127–128. Losonczy–Ferdinándnak, 1552. május 31. Itt ír Aldana ellenkezéséről is. Valamint ÖStA HHStA UA AA Fasc. 64. Konv. B. fol. 8–9. és fol. 23–24. Losonczy–Miksának, június 2. és 3.

⁵⁸ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 63. Konv. B. fol. 99. Aldana–Miksának, 1552. április 22.

⁵⁹ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 63. Konv. B. fol. 127–128. Aldana–Castaldónak, 1552. április 26.

⁶⁰ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 62. Konv. A. fol. 113–116. Castaldo–Ferdinándnak, 1552. január 20.; Aldana–Ferdinándnak, 1551. október 18. Utóbbi közli: *Korpás* 1999. 123–124. o.

⁶¹ Ez persze nem jelenti azt, hogy a lovasság, könnyűlovasság fegyverneme és harcmódora ismeretlen lett volna a spanyol hadseregben. Aldana is lovassági tisztből lesz egy terció parancsnoka, míg egyik beosztottja, Alfonso Perez egy temesvári huszárszázad parancsnokává válik.

jól kiegészítő ember nem tudott összhangban dolgozni, ami hosszútávon mindkettejük számára tragikus következményekkel járt.

Ha a közöttük fennálló személyes viszonyt vizsgáljuk, Losonczy személyiségét is meg kell ismernünk, hogy Aldanával való kapcsolatát könnyebben megérthessük. Az utókor a hős, önfeláldozó, hazájáért a legnagyobb áldozatra is kész katonát látta benne. A kortársak, de még a XIX–XX. század történeti művei is csak azokat a vonásait emelték ki Losonczy István személyiségének, amelyek ebbe a képbe beleillettek. Ismert legenda lett az „elárul-tatása” a várban lévő idegen katonák, valamint Castaldo és Aldana által. Losonczy valóban többször tett tanúbizonyságot nagy bátorságról és alapvetően erélyes parancsnokként működött; mégis, az ostromot megelőző időszakban többször olyan beszámolók érkeztek Temesvár környékéről, amelyek nem festenek jó képet a parancsnokról.

Castaldo 1552 januárjában a királynak írt levele szerint Losonczy jó katona ütközetben, de várparancsnokként nem a legmegfelelőbb, mert senkit sem tűr meg társként, s nemcsak az ellenséggel, hanem saját beosztottjaival is kegyetlenül bánik. Más levelekből is kitűnik, hogy Losonczy összeférhetetlen beosztottjaival.⁶² Nehezen tud együttműködni, vele egyenrangút nem tűr meg a váron belül, előszeretettel érzékelteti felsőbbiségét. A katonai fegyelemmel is problémái vannak; feljebbvalói⁶³ tiltása ellenére megtámadta a Lippáról elvonuló Ulema béget,⁶⁴ amivel valószínűleg saját veszttét is előidézte – az oszmánok ezt bosszulták meg, amikor rátámadtak a Temesvárt végül feladó Losonczyra. Ezen kívül „nem jó szomszéd”, a környező birtokosokat, lakosokat is zaklatja.⁶⁵ Többször panaszkodik a lakosság Losonczy magatartására, arra, hogy gyakran önkényesen rekvirál, és úgy fosztogat, mint a török. Nem egyszer volt rá példa, hogy más végvárak ellátmányát – például Váradét vagy Karánsebesét – felprédálta és elvitte.⁶⁶ Az előbbi lépések, a falvak elpusztítása – a lakosság elmenekülése után – még talán lehet eszköze a török elleni védekezésnek, a szomszédos várak megrablása viszont nem. Ráadásul az, hogy a várak parancsnokai a másik vár kárára rablással szereztek be készleteiket, a térség valamennyi erősségében növelte az ellátmányzavart, amely a környező váraknál a későbbiekben csak súlyosbodott. A várak közelsége Losonczy cselekedeteire némiképp magyarázattal szolgálhat; a szűkös források az egyik várnak is csak éppen, hogy elegendő lettek volna, a lepusztult, a lakosság elvándorlásától sújtott környék két nagy várépítést, illetve azok élelemmel való ellátását nem bírta volna fedezni, sőt, talán még egy vár szükségleteit is alig. Losonczy – és a többi várkapitány – akciói a szűkös erőforrásokért zajló küzdelmet jelentették, ami nem tett jót kapcsolataiknak.

Castaldo és Aldana írt erről az uralkodóknak, viszont a magyar történeti szakirodalom az ő áruklódásukat, irigységüket tartotta a levelek motivációjának, vagy rendre átsik-

⁶² ÖStA HHStA UA AA Fasc. 60. Konv. B fol. 33–37. Ferdinánd–Castaldónak, 1551. október 8.

⁶³ Ugyanakkor a térségben az alá-fölrendeltségi viszonyok nehezen kivehetőek. Losonczy mint temesi ispán elméletileg csak a királynak engedelmes, nem pedig az erdélyi vajdának/helytartónak. A térségben a „parancsnoki lánc” nehezen kivehető ebben az időszakban.

⁶⁴ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 61. Konv. A. fol. 25–28. Ferdinánd–Castaldónak, 1551. december 8. Az esetleges emiatti bosszú megjelenik Tinódinál *Az vég Temesvárbán Losonczy Istvánnak haláláról*, a 405. versszakban.

⁶⁵ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 62. Konv. A. fol. 113–116. Castaldo–Ferdinándnak, 1552. január 20.

⁶⁶ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 62. Konv. A. fol. 113–116. Karánsebes bírájának, Bika Andrásnak levele mellékelve, és ÖStA HHStA UA AA Fasc. 63. Konv. A. fol. 98–104. Castaldo Ferdinándnak 1552. március 13-án.

lott fölöttük.⁶⁷ Az, hogy a két egymást nem kedvelő tiszt is hasonlóan írta le Losonczyt, megerősíti az állítást. Még 1551-ben panaszkodtak, hogy nem tudtak megfelelő alkaptányt találni mellé, mert mindegyik jelölttel volt valamilyen konfliktusa, azokat mind elutasította.⁶⁸ Losonczy korábban, „békeidőben” sem tartozott a jó szomszédok közé, számos birtokszomszédjával volt gyakran erőszakig elmenő összetűzése.⁶⁹ Nyilvánvalóan nem nézte jó szemmel, hogy Aldana az ő pozíciójára pályázik. De miért is akarta Aldana annyira a temesvári vár parancsnokságát és a temesi ispáni címet?

Ambíciók – a főúr és a karrierista

Az egyik, a korábbi történészek⁷⁰ által is megállapított magyarázat: Aldana jelentősége egyre inkább csökkent a hierarchiában, ahogy csapatait fokozatosan szétszórták a hadszíntéren, végül már csak néhány kompánia, talán 500 ember felett parancsnokolt. Másrészt a Castaldóval való rossz viszonya miatt is igyekezhetett inkább önállósulni és egy olyan posztot szerezni, amely lehetővé teszi, hogy kikerüljön riválisa parancsnoksága alól.⁷¹ Megemlítenék egy másik lehetőséget is: úgy gondolom, Aldana máshol és más főparancsnok esetén is erre törekedett volna. Itt vissza kell utalni arra, amit a dolgozat elején már egyszer felvázoltam, nevezetesen Aldana életcéljára. Ha valóban arra törekedett, hogy minél gyorsabban befussa a lehető legjobb katonai pályát – amire joggal gondolok –, egy vár feletti parancsnokság lett volna a következő lépés. A korábban idézett spanyol történész szerint a tábornokok többsége – hacsak nem léptek még előrébb a mezei hadak ranglétráján – egyfajta nyugdíjazásként egy vár élére kerültek, amely ráadásul legtöbbször jól ellátott, viszonylag veszélyeztetett erősség volt.⁷² Vagyis Aldana már karrierjének következő ugrását tervezhette egy jelentős, stratégiai fontosságú – és emiatt a legfőbb parancsnokság által megfelelően biztosítandó és felszerelendő – vár parancsnokaként. A lippai parancsnokság ennél kisebb tisztség volt, ezért is volt kapható a szegedi vállalkozásra és próbálhatott egészen tavaszig Temesvár kapitányi címéért versenyben maradni. Ez utóbbit elősegítette, hogy Losonczyt – úgy tűnik – 1551 nyarán csak ideiglenes jelleggel nevezték ki temesi ispánnak, a végleges megerősítés 1552 áprilisában történt.⁷³ Ez végül Losonczyval való viszonyát mérgecséte el, ami megmutat még egy különbséget: itt az arisztokrata és az alacsonyabb nemesi réteg felfele törekvő tagjának karrierje ütközik össze.

Aldana számára Temesvár sok szempontból ideális lett volna. Egyfelől számíthatott arra a vár fontossága miatt, hogy egzisztenciálisan biztosítva lesz, rendes fizetést kap, és

⁶⁷ Szántó meg sem említi, Czímer félremagyarázza. *Czímer* 1893. 223. o.

⁶⁸ ÖStA HHStA UA AA FASC. 60. Konv. B. fól. 4–14. Ferdinánd–Castaldónak, 1551. október 2.; ÖStA HHStA UA AA FASC. 60. Konv. C. fól. 26–28. Ferdinánd–Castaldónak, 1551. november 5. Ekkor arról ír, hogy Losonczy kifogással élt helyettese személyével, illetve azzal kapcsolatban, hogy az alkaptány ugyanazokat a jogokat bírja, mint ő.

⁶⁹ Az Erdődy-család levéltárában számos olyan anyagot őriznek, amely Losonczy Istvánnak a szomszédos birtokosokkal folytatott, gyakran erőszakba torkolló vitáiról tanúskodnak. ÖStA HHStA FA Erdődy Urkunden D 1465 (Lad. 96. Fasc. 29. №.16), D 1480, D 1482 (Lad. 96. Fasc. 21. №.17).

⁷⁰ Szakály 1986. 17–18. o.; Korpás 1999. 5. o.

⁷¹ Szakály 1986. 22., 42. o.

⁷² Leon 2009. 21. o.

⁷³ Kenyeres 1997. 127–128. o.

embereit megfelelően ellátják. A vár karbantartásához és felszereléséhez szükséges forrásokat is biztosítottak vélhetően. Ezen kívül Temesvár egy a frontvonalban lévő, de meglehetősen erős vár; a további előmenetelre lehetőséget nyújt, hogy a frontvonalban áll helyt.

Temesi ispánnak Aldanát a hatályos törvények⁷⁴ miatt nem nevezhették ki, ennek ellenére Losonczy megkérdezte a királytól egy levelében, hogy igaz-e a hír, hogy mégis Aldana lesz az ispán és a várúr, mert ő addig Temesvárból „ki nem megy”, amíg fennáll a veszélye, hogy távollétét kihasználva oda Aldana kerülhet.⁷⁵ Amikor Miksa főherceg megfeddte Aldanát a viselkedése miatt – hogy Losonczyval is így tett-e, nem tudni, Aldana emlékirata szerint igen –, úgy tűnt, egy ideig együttműködésük még fenntartható, bár a történeti irodalom „Aldana elfojtott haragjáról és bosszúvágyáról” tesz említést és ennek tudja be a vár felmentésének hiányát.⁷⁶ Maga Losonczy is Aldanát hibáztatta egy, a várból kijuttatott levelében a város felmentésének elmaradásáért.⁷⁷ Aldana a feljegyzéseiben ekkor már nem ír ellenséges viszonyról, ezeket csak más források, valamint korábbi, Miksa főhercegnek írt levelei bizonyítják.

Az „elszabotált” felkészülés és az elmaradt felmentés a fentiek tükrében

A fenti gondolat sor után érdemesnek tartom megvizsgálni azt, hogy mennyire helytálló az a konfliktushoz kapcsolt két állítás, hogy Aldana egyfelől elszabotálta Temesvár kijavítását, valamint 1552-ben nem mentette fel az ostromlott várat.

Ehhez kezdetnek tekintsük át a temesvári erőd helyzetét a török felvonulásakor! Nyilvánvaló, hogy a vár nem volt a legjobb állapotban, ezt Castaldo is beismerte. Az előző ostrom okozta károkat nem sikerült teljesen kijavítani, ugyanakkor nem volt védhetetlen, ahogy azt az 1551. évi két hétig tartó ostrom sikertelen volta is mutatja. A várral más problémák is voltak. Az egyik az őrség állapota: a korszakra gyakran jellemző módon akadozott, sőt lényegében hónapok óta nem érkezett fizetés, a morál pedig – nem függetlenül az előzőtől – alacsony volt. Egy Castaldótól írott levél szerint Temesváron még a magyar katonák is távozással fenyegetőztek, ha nem fizetik ki őket.⁷⁸ A vár komoly ellátási problémával küzdött, megfelelő mennyiségű élelem sem volt benne, ezért a katonák a vidéket rabolták.⁷⁹ Ez a lakosság meneküléséhez vezetett, és komoly veszélyt – a várak karbantartásához szükséges munkaerő eltűnését – hordozta magában, amivel Castaldo és Aldana is tisztában volt.⁸⁰ Arról nincsenek források, hogy mit tettek az ellátási gondok megoldásáért. A helyzet nem volt könnyű, a sikertelen szegedi hadművelet, a nagy távolságok jelentősen szűkítették a lehetőségeket.⁸¹ Ezen kívül Erdélyben már az előző évben sem voltak meg a feltételek a királyi sereg ellátásának, és ez a nehézség 1552 folyamán csak fokozódott.

⁷⁴ Szakály 1986. 47. o.

⁷⁵ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 62. Konv. A. fol. 91–92. Losonczy–Castaldónak, 1552. január 16.

⁷⁶ Czímer 1893. 229. o.

⁷⁷ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 64. Konv. A. fol. 139–140. Losonczy–Miksának, 1552. július 19.

⁷⁸ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 63. Konv. A. fol. 98. Castaldo–Ferdinándnak, 1552. március 13. ill. ÖStA HHStA UA AA Fasc. 64. Konv. A. fol. 38. Losonczy–Miksának, 1552. június 11.

⁷⁹ Szántó 1985. 95. o.

⁸⁰ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 63. Konv. A. fol. 99. Castaldo–Ferdinándnak, 1552. március 13.

⁸¹ A távolságok tekintetében elég arra gondolni, hogy a csapatoknak a Felvidéken és a későbbi Partiumon keresztül kellett felvonulnia a hadszíntérre, ahogy bármilyen nagyobb ellátmány is csak így érkezhett. A hosszú út során nem egy csapat szétesett a fizetlenség, hiányos ellátmány vagy betegségek miatt.

Castaldo és az Udvar kevésbé volt tisztában a vár fizikai állapotával és a károk javításához szükséges források mennyiségével. Bécsben elképzelhetetlennek tartották, hogy Temesvár még nincs kijavítva, de az erre odaküldött amúgy sem jelentős pénz már elfogyott.⁸² Itt ugyanis érdemes megjegyeznünk, hogy Temesvár és Lippa kijavítására összesen legfeljebb 7500 forint állt rendelkezésre.⁸³ A javításokra égető szükség lett volna, az elmúlt év eseményei mindkét várat komolyan károsították. Temesvár 1551 őszen török ostromot állt ki, és bár az ostromló sereg nem volt egyenrangú sem méretben, sem harcértékben Ahmed pasa 1552-es seregével, a tüzéségük a feltehetően régi építésű várfalakat jelentősen megrongálta.⁸⁴ Ehhez hozzájárult, hogy a fizetetlen őrség és az elmenekülő lakosság nem volt komolyabb munkára fogható. 1551-ben Lippát a török harc nélkül elfoglalta, majd később Aldana irányításával foglalták vissza a királyi csapatok. Ennek során a várat – mintegy igazolva Aldana hozzáértését az ostromtechnikához – szintén súlyos károk érték, lényegében védhetetlen volt.⁸⁵

Ráadásul ekkor tetőzött a két tiszttel ellenségeskedése a temesvári kapitányi poszt miatt. Castaldo és Miksa rendre arra utasította őket, hogy próbáljanak meg együttműködést kialakítani, a személyes ügyeiket később rendezzék.⁸⁶ Losonczy is rendszeresen bepanaszolta vezértársát a királynál.⁸⁷

Ezen a ponton kell foglalkoznunk a város felügyeletének fontos kérdésével. A vizsgálat alapja azoknak a leveleknek a dátuma, illetve keltezési helye, amelyeket Aldana írt Castaldónak. A vizsgálatra azért van szükség, mert a szakirodalomban tartja magát az a nézet, hogy Aldana előbb szándékosan lassan építtette Temesvárt, majd április 14-én a munkát végleg beszüntette. Csakhogy a levelek alapján nyilvánvaló: Aldana két hetet sem töltött Temesváron 1552-ben. 1551 telén lippai parancsnok lett, majd elindult a szegedi vállalkozásra. Ezt követően Szolnok felé menekült, majd onnan Nagylakon keresztül tért vissza a Temes-vidékre és valamikor áprilisban érkezett vissza Temesvárra.⁸⁸ Ezt követően április 14-ig itt felügyelte az erődítést, majd innen Castaldo parancsára Gyulára ment, hogy a várat Ferdinándnak megszerezze, miután annak korábbi ura, Patócsy Ferenc meghalt. (Ehhez az időponthoz szokták jellemzően kötni, hogy beszüntette az építkezést Temesváron.⁸⁹) Mivel ekkor eltávozott Temesvárról, lehetetlen volt, hogy a további munkákat felügyelje, ráadásul a munkák beszüntetése nem önkényes volt, hanem parancsra történt. Castaldo ugyanis kifejezetten megparancsolta Aldanának és Varkocs Tamás

⁸² ÖStA HHStA UA AA Fasc. 64. Konv. A. fol. 68–71. Miksa főherceg–Losonczynek, 1552. május 22.

⁸³ Szakály 1986. 20. o.

⁸⁴ Az 1551-es hadi események: Szántó 1971., Szántó 1985. 53–74. o.

⁸⁵ Aldana 1986. 181–182. o.; Szántó 1985. 69. o. Aldana egyébként ellentmondásosan ír és cselekszik ebben az időszakban Lippát illetően. Egyszer a várat védhetetlennek írja le és leromboltatná, később viszont megpróbál készleteket felhalmozni a vár megvédésére. Emiatt a vár tényleges állapotára nem tudunk kétséget kizáróan következtetni.

⁸⁶ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 64. Konv. A. fol. 84–89. Miksa–Aldanának, 1552. május 24.

⁸⁷ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 64. Konv. A. fol. 38. Losonczy–Ferdinándnak, május 13.; ÖStA HHStA UA AA Fasc. 64. Konv. B. fol. 71–72. Losonczy–Miksnak, június 9.

⁸⁸ A levelek címzése, keltezése alapján. Egy 1552. február 13-i levél szerint már bizonyosan nincs a várban. Legkorábban egy 1552. április 2-án, Ferdinándtól Castaldónak írt levél szerint tartózkodik ott. ÖStA HHStA UA AA Fasc. 63. Konv. B. fol. 9–14.

⁸⁹ Czímer 1893. 217. o.

várad kapitányának, hogy a gyulai várat szállják meg és onnan „ki ne menjenek”.⁹⁰ Lippa élére kinevezte Aldana beosztottját, Gaspar Castelluviót, Temesvár élére viszont senkit sem küldött, hogy Losonczy távollétében a parancsnoki teendőket ellássa.⁹¹ A levelek tanulsága szerint a térségben tartózkodó hadmérnök, Alessandro d’Urbino rendszeresen ingázott az erdélyi erősségek (Temesvár, Lippa, Gyula, Szeben) között. Temesvár élére udvarbíró (provizort) sem sikerült kinevezni, így feltehetően Losonczynek kellett – vagy kellett volna – a katonai és a pénzügyi fleadatokat is ellátnia.⁹²

Május 18-án Aldana még Gyulán tartózkodik, június 1-jén innen írt levelet,⁹³ és Losonczy június 11-én is azt írta, hogy „Campo” vezetésével jelentős őrség van Gyulán.⁹⁴ Aldana tartózkodási helyére a következő információ Castaldo azon levele, melyben elmarasztalja Aldana-t a pénzek helytelen felhasználása és Lippa elhanyagolt védelmi munkálatai miatt.⁹⁵ Ez a levél június 29-én kelt, tehát valamikor június 11-e után. Talán pár nappal 29-e előtt ment Aldana Lippára és jelentette a vár állapotát Castaldónak. Azaz megállapítható, hogy a temesvári erősség újjáépítését körülbelül két hétig tudta felügyelni és Lippa kijavítására sem lehetett komoly hatása, hiszen egyszerűen nem volt erre ideje.⁹⁶

A másik probléma, hogy Losonczy sem tartózkodott ebben az időszakban Temesváron, éppen az országgyűlésen volt annak ellenére, hogy a király kifejezetten arra kérte, maradjon a várban.⁹⁷ Vagyis hosszú ideig a várnak egyáltalán nem volt megfelelő parancsnoka. Aldana elmondása szerint jelezte Losonczy-nak, hogy térjen vissza vagy engedje oda őt, mert különben az őrség nem fogja a várat javítani.⁹⁸ A javítások a felügyeletlen, fizetetlen őrséggel rendelkező várban nem folytak kellő hatékonysággal, ha egyáltalán folyt bármilyen munka. Losonczy június 3-án még Pankotán volt, ahonnan talán tájékozódhatott a munkálatok felől, de állandó felügyeletet nem tudott biztosítani.⁹⁹ Azaz itt nem arról van szó, hogy a munkákat Aldana, miután kinevezését nem kapta meg, elszabotálta volna, hogy Losonczyt „elveszejtse,” hanem arról, hogy egyfelől áthelyezték egy másik erődbe, másrészt, az erődítési munkák finanszírozása, koordinálása és felügyelete gyenge, lényegében nem létező volt. A királyi hadvezetés súlyos hibája volt, hogy a fontos erősséget megfelelő parancsnok, hadmérnök, udvarbíró nélkül hagyta a munkálatok, az újabb ostromra való felkészülés idejére.

⁹⁰ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 63 Konv. B. fol. 67–68. Castaldo–Ferdinándnak, 1552. április 14. Később Miksa szemrehányást tesz a temesvári vár építésének hirtelen beszüntetése miatt Castaldónak. ÖStA HHStA UA AA Fasc. 64 konv. A. fol. 68–71. Miksa–Castaldónak, 1552. május 22.

⁹¹ Lásd az előző levelet! Castelluvio később Temesvárbán elesik, tehát az ostrom előtt Lippáról eltávozott, valószínűleg Aldana megérkezésekor.

⁹² Kenyeres 1997. 127–132. o.

⁹³ Aldana 1986. 273. o.

⁹⁴ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 64. Konv. B. fol. 71–72. Losonczy–Miksanak, 1552. június 9.

⁹⁵ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 64. Konv. B. fol. 174–178. Castaldo–Ferdinándnak, 1552. június 29.

⁹⁶ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 64 Konv. A. fol. 126. egy nehezen olvasható levél tanúsága szerint Aldana június 15-én érkezett Lippára – első alkalommal azóta, hogy elindult Szegedre.

⁹⁷ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 61. Konv. B. fol. 46–49. Ferdinánd–Losonczy-nak, 1552. február 13. Castaldo korábban jelentette, hogy Losonczy 1552. január közepén elhagyni készült a várat, hogy hazalátogasson. ÖStA HHStA UA AA Fasc. 61 Konv. A. fol. 113–116. Castaldo–Ferdinándnak, 1552. január 20.

⁹⁸ Aldana 1986. 208. o. Ezt egyébként Miksa is jelezte, lásd: ÖStA HHStA UA AA Fasc. 63 Konv. A. fol. 68–71. Miksa–Losonczy-nak, 1552. május 22.

⁹⁹ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 64. Konv. A. 21–25. Losonczy levelei 1552. június 3-án még Pankotáról és csak június 11-től Temesvárról. Aldana ugyanezt írja, lásd: Aldana 1986. 207. o.

Az utolsó momentum, az elmaradt felmentés kérdése; az a szakirodalomban megjelenő vád, hogy a két tiszttel konfliktusa és Aldana Losonczy iránti ellenséges érzelmei az 1552. évi temesvári ostrom során a felmentés elmaradásához vezettek. Ez azon alapul, hogy mintegy 3000 ember állt rendelkezésére,¹⁰⁰ akikkel meg kellett volna kísérelni a felmentést. Ez az elvárás a későbbi történészek részéről nem volt reális, mert Achmednek ennél legalább tízszerre nagyobb serege volt.¹⁰¹ De Aldanának ennél összetettebb okai is voltak arra, hogy aktívan ne vegyen részt a védők megsegítésében az ostrom alatt.

Aldana parancsnokként ez időben sem működött hatékonyan: még június 11-én jelentette Losonczy, hogy Aldana alatt „nagy rendetlenség” van Gyulán¹⁰² – a fizetetlen, vegyes összetételű, de döntően magyar őrség fegyelmezése ismét nem sikerült neki. Ezt követően később Lippára ment, meglehetősen rossz egészségi állapotban.¹⁰³ Egy áprilisi balesetben szerzett sebe elfertőződött,¹⁰⁴ ami megfelelő kezelés nélkül még a mai körülmények között is halálos kimenetelű lehetett volna. Ehhez még azt is hozzá kell tenni, hogy Temesvár felmentésére ugyan 3000 embere volt – amennyiben teljes létszámúnak vesszük a rendelkezésre álló csapatokat –, akik azonban a korábbi harcok, a zsoldhiány okozta szökések és a betegségek miatt nem jelentettek komoly katonai erőt. Végül, amint azt a szegedi ütközet kapcsán már láttuk, Aldanának sem voltak meg a megfelelő kompetenciái, hogy a döntően magyar és rác katonákat csatába vezesse. Annak, hogy nem kísérelte meg Temesvár felmentését, a szűkös anyagiak és a vegyes csapatok vezetésére való képzetlensége volt inkább az oka, mintsem a Losonczyval való viszonya vagy személyes gyávasága. A korábbi szerzők részéről némiképp túlzás volt elvárni, hogy Aldana egy nálánál mind létszámban, mind felszereltségben és harcértékben is többszörös erőfölényben lévő sereggel szemben nyílt csatát vállaljon.

Befejezés, összegzés

A XVI. századi magyarországi hadszíntereken a magyar és a külföldi katonák összetett és ellentmondásos, korábban szélsőségesen megítélt viszonyának teljes feltárása túlnyúlik ezen elemzés keretein. A jelen dolgozat ebből a problémahalmazból az egyik legismertebb konfliktust kívánta új megvilágításba helyezni. Losonczy István és Bernardo de Aldana sajtószerű, a történetírásban az utóbbi hibáival és jellemvonásaival magyarázott viszonyát próbálta bemutatni szakirodalom és források alapján, és ezáltal reflektálni arra, mi minden választott el egy spanyol és egy magyar tisztet.

A különbségek társadalmi helyzetükből és a háborút illető elképzeléseik különbségeiből következtek. Aldana, miként a spanyol tisztek többsége, a nemesség alsóbb rétegéből származott, akik katonai előmenetelében már nemcsak az egyéni bátorság játszott szerepet, hanem a felkészültség is. Ezzel szemben a magyar katonai vezetők ebben az időszakban beleszülettek a feladatba: az olyan birtokosok, főnemesek, mint Losonczy István,

¹⁰⁰ *Czímer* 1893. 366. o.; *Szántó* 1985. 133. o.

¹⁰¹ Losonczy egy levelében ötvenezerre teszi az ostromló sereget, de ebbe beleérti a sereggel utazó, harcra nem vagy csak alig alkalmas kísérelő elemeket. ÖStA HHStA UA AA Fasc. 65. Konv. B. fol. 65-66. Losonczy–Ferdinándnak (feltehetően május végén). Ezt az adatot fogadja el Szántó Imre is, lásd: *Szántó* 1971. 25. o.

¹⁰² ÖStA HHStA UA AA Fasc. 65. Konv. A. fol. 51–52. Losonczy–Ferdinándnak (feltehetően május végén).

¹⁰³ *Aldana* 1986. 222., 273. o.

¹⁰⁴ *Aldana* 1986. 204. o.

magától értetődőnek tartották, hogy váraik védelmét maguk lássák el vagy a csatákban bandériumaikat maguk vagy közeli, megbízható szervitoraik vezessék. A főnemes hadúr is – a köznemesség, bár tölthet be fontos, akár várkapitányi tisztséget is, de csak akkor, ha a várat birtokló nagyúr szervitorai közé tartozik. Közülük senki sem értett úgy a hadtudományokhoz, mint az ideérkező spanyol és olasz hivatásos tisztek. Ők viszont nem voltak részesei a szervitori hálónak, így a magyar főnemesség idegen törtetőket látott bennük, a király törekvését arra, hogy lecserélje Magyarország elitjét.

A másik különbség a hadászati-harcászati elképzelésekben keresendő. A spanyol – de általában egy nyugat-európai – hadsereg ekkor már dominánsan gyalogságból állt, a lovaság szerepe lényegesen kisebb. Fontos volt a katonák fegyelme és az összehangoltság az egyes csapatok között. A magyar harcászat ekkor egyre jobban eltolódott a könnyűlovas-portyázó irányba, hogy a törökök hasonló harcmórával felvegye a versenyt. A két tiszti konfliktusát, egymás feljelentését és gyávasággal vagy erőszakossággal való bevádolását a két módszerből adódó különbségek okozták. Losonczy stratégiáját Aldana azért ellenezte, mert az ő szemében a várak felújítása a legfontosabb – és ahhoz szükség volt a környék minden erőforrására, s annak elpusztításában volt a saját védelmi felkészülések szabotálását látta. Losonczy szemében ugyanakkor a kockázatok kerülése, a várakba való behúzóds gyávaság volt. Losonczy Aldanát gyáva latornak tartotta, míg Aldana (és Castaldo) Losonczyban a törökhöz hasonló pusztítást végző erőszakos személyt. Aldana másik panasza, az a vád, hogy Losonczy „kötelezettség-szegést” követett el, az országgyűlésre való távozása miatt történt. Ez egy magyar nemesben valószínűleg nem keltett volna nagy megütközést, de a szigorú rendszabályokhoz szokott spanyol számára az, ha valaki engedély nélkül elhagyja a rá bízott várat, súlyos bűnnek számított. Hogy miért a királyhoz fordult? Feltehetően azért, mert mint temesi ispánnak, Losonczynak nem Castaldo volt a közvetlen felettese. Ez egyébként sajátos probléma a korban. Nehéz eldönteni az aláfölérendeltségi viszonyokat, amely megnehezítette a parancsnokok és beosztottjaik közötti egyértelmű kapcsolat kialakulását. Jelen dolgozat kísérlet volt arra, hogy egy klasszikus és jól ismert konfliktust mélyebb analízisnek vessen alá, hogy a két résztvevő motivációit jobban megértsük. A konfliktust a szocializáció, a szakmai elképzelések és a karrier szempontjából közelíti meg, hogy feltárára kerüljön, mi választott el két olyan embert egymástól, akik kénytelenek voltak egymás mellett élni és dolgozni, hol egymást kiegészítve, hol gátolva. Konfliktusukat csak betetőzte mindkettejük összeférhetetlen jelleme, mert egymást, egymás elképzeléseit olyan szinten nem értették, illetve félreértették, hogy ez akkor is feljelentéseket, egymás elleni kirohanásokat és rossz viszonyt szült volna közöttük, ha természetük más. Összességében tehát elmondható, hogy a két embert olyan sok minden választotta el, hogy konfliktusuk emiatt szinte elkerülhetetlen volt.

Végezetül, tanulságként fogalmazható meg, hogy a királyi hadvezetés és hadvezérek elgondolásait jobban meg kell értenünk, ha személyeiket, korábbi harctéri tapasztalataikat és cselekedeteiket vizsgáljuk, és azokon keresztül próbáljuk megérteni magyarországi döntéseiket, tetteiket. A dolgozat továbbfejlesztésének további iránya lehet Losonczy István hiányos életútjának megrajzolása, amelyen keresztül – a hasonló személyekről készült művek felhasználásával – a korabeli magyar katonai elit is vizsgálható lehet. Aldana és más külföldi tisztek beilleszkedése, illetve be nem illeszkedése ebbe az elitbe, és ennek vizsgálata szintén hasznos adalékokkal szolgálhat és módosíthatja a várháborúk időszakának szereplőiről kialakult, még mindig meglehetősen egysíkú képet.

BIBLIOGRÁFIA

- Aldana* 1986. „Expedición”– Bernardo de Aldana magyarországi hadjárata 1548–1552. Ford. *Scholz László*. (Bibliotheca Hungarica) Budapest, 1986.
- Ágoston* 2002. *Ágoston Gábor*: Ottoman conquest and Ottoman military frontier in Hungary. In: A millennium of Hungarian military history. Eds. *Veszprémy László, Király Béla*. New York, USA, 2002.
- Ágoston* 2004. *Ágoston Gábor*: Firearms and Military Adaptation. In: Journal of the world history. Vol. 25. Honolulu, USA, 2004. 85–124. o.
- Ágoston* 2014. *Ágoston Gábor*: Európa és az Oszmán hódítás. Budapest, 2014.
- B. Szabó – Korpás* 2017. *B. Szabó János – Korpás Zoltán*: „Ha követségbe jöttek, sokan vannak, de ha katonának, kevesen.” Az 1550-es országegyesítési kísérlet katonai hátteréhez: 16. századi Habsburg haderők és stratégiák Európában. (Studia Agriensia, 35.) Eger, 2017.
- Bánlaky* 1928. *Bánlaky József*: A magyar nemzet hadtörténelme XIII. 1928. <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0013/998.html> (Utolsó megtekintés: 2018. június 18.)
- Barta* 1986. *Barta Gábor*: Az Erdélyi Fejedelemség első korszaka. In: Erdély Története. I. k. Szerk. *Köpeczi Béla*. Budapest, 1986. 409–542. o.
- Barta* 1988. *Barta Gábor*: Vajon kié az ország? Budapest, 1988.
- Czímer* 1891. *Czímer Károly*: A szegedi veszedelem. *Hadtörténelmi Közlemények*, 4. (1891) 2–3 sz. 243–264, 375–396. o.
- Czímer* 1893. *Czímer Károly*: Temesvár megvétele. *Hadtörténelmi Közlemények*, 6. (1893) 1–3. sz. 15–71, 196–229, 308–376. o.
- Dankó* 1969. *Dankó Imre*: A hajdúság eredete. *Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei*, 1969. 10. sz. 3–10 o.
- Engel* 1996. *Engel Pál*: Magyarország világi archontológiája 1301–1457. I–II. k. Budapest, 1996.
- Forgách* 1982. *Forgách Ferenc*: Emlékirat Magyarország állapotáról. Budapest, 1982.
- Hanlon* 2008. *Gregory Hanlon*: The Twilight of a Military Tradition. New York, USA, 2008.
- Istvánffy* 2003. *Istvánffy Miklós*: Magyarok történetéről írt História. II. k. Budapest, 2003.
- Kató* 1908. *Kató Sándor*: Idegen katonaság Magyarországon I. Ferdinánd uralkodása alatt 1540–1564-ig. Győr, 1908.

- Kenyeres* 1997. *Kenyeres István*: A temesvári udvarbíró utasítása; Adalékok az 1551/52 évi temesvári és temesközi eseményekhez. *Fons*, 4. (1997) 2. sz. 125–148. o.
- Korpás* 1999. *Korpás Zoltán*: Egy spanyol zsoldosvezér levelei a XVI. század közepén vívott háborúkról. *Fons*, 6. (1999) 1–2. sz. 3–129. o.
- Korpás* 2005. *Korpás Zoltán*: Ami a magyarországi hadjárat után történt. *Fons*, 12. (2005) 3. sz. 379–398. o.
- Korpás* 2008. *Korpás Zoltán*: V. Károly és Magyarország. Budapest, 2008.
- Kropf* 1896. *Kropf Lajos*: Aldana verziója a szegedi veszedelemről. *Hadtörténelmi Közlemények*, 9. (1896) 2. sz. 106–112. o.
- Lendvai* 1896. *Lendvai Márton*: Temes vármegye nemes családjai. I. k. Budapest, 1896.
- Leon* 2009. Fernando González Leon de: The road to Rocroi. Boston, USA, 2009.
- Lukinich* 1918. *Lukinich Imre*: Erdély területi változásai a török hódoltság korában. Budapest, 1918.
- Márki* 1892. *Márki Sándor*: Aradvármegye és Arad szabad királyi város monographiája. Aradvármegye és Arad szabad királyi város története. II. k. Első rész. Arad, 1892.
- Marton* 2012. *Marton Gellért Ernő*: Királyi hajdúk és regisztrált kozákok hazájuk szolgálatában. In: Acta Universalis Scientiarum Szegediensis, Acta Historica. Tom. CXXXIV. Szerk. *Kövér Lajos – Ferwagner Péter Ákos*. Szeged, 2012. 23–36. o.
- Nagy* 1983. *Nagy László*: Hajdúvitézek. Budapest, 1983.
- Pálffy* 1996. *Pálffy Géza*: A török elleni védelmi rendszer szervezetének története a kezdetektől a 18. századig. *Történelmi Szemle*, 38. (1996) 2–3. sz. 163–217. o.
- Pálffy* 1997. *Pálffy Géza*: Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitányhelyettesek Magyarországon a 16–17. században. *Történelmi Szemle*, 39. (1997) 2. sz. 257–258. o.
- Parker* 2004. *Geoffrey Parker*: The Army of Flanders and the Spanish Road, 1567–1659. Cambridge, 2004.
- Pesty* 1877. *Pesty Frigyes*: A Szörényi bánság és Szörény vármegye története. I. k. Budapest, 1877.
- Szakály* 1986. *Szakály Ferenc*: Egy spanyol zsoldosvezér emlékiratai a XVI. századi Magyarországról. (Bevezető tanulmány) In: Bernardo de Aldana magyarországi hadjárata 1548–1552. Közreadja: *Szakály Ferenc*. (Bibliotheca Hungarica) Budapest, 1986. 3–34. o.
- Szakály* 1995. *Szakály Ferenc*: Mezőváros és reformáció. Budapest, 1995.

- Szántó* 1971. *Szántó Imre*: A Temes-vidék és a Maros-völgy várainak török uralomra jutása 1552-ben. *Századok*, 115. (1971) 1. sz. 16–56. o.
- Szántó* 1972. *Szántó Imre*: A török 1551. évi őszi hadjárata a Temes-vidék és Maros-völgy meghódítására. *Hadtörténelmi Közlemények*, 85. (1972) 1. sz. 73–98. o.
- Szántó* 1985. *Szántó Imre*: Küzdelem a török terjeszkedés ellen Magyarországon. Budapest, 1985.
- Thallóczy* 1885. *Thallóczy Lajos*: Csömöri báró Zay Ferenc. Budapest, 1885.
- Tinódi*: Szegedi veszedelem *Tinódi Lantos Sebestyén*: Szegedi veszedelem, Az vég Temesvárbán Losonczy Istvánnak haláláról, illetve Ördög Mátyás veszedelme. <http://mek.oszk.hu/01100/01100/01100.htm> (Utolsó megtekintés: 2018. június 18.)
- Velics* 1886. *Velics Antal*: Magyarországi török kincstári defterek. I. k. Budapest, 1886.
- Verancsics* 1981. *Verancsics Antal*: 1504–1566 Memoria rerum. Budapest, 1981.

RÖVIDÍTÉSEK

- MNL OL Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest
Q 206 Diplomatikai levéltár, (Q szekció), Családi levéltárak, zsélyi Zichy Család levéltára
- ÖStA HHStA Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien,
- FA Familienarchiv
- UA AA Ungarische Akten, Allgemeine Akten

Dániel Márton Molnár

LOSONCZY AND ALDANA – A CLASH OF MILITARY CONCEPTS IN 1551–52

(Abstract)

The infamous relationship between the Spanish Bernardo Villela de Aldana, and his Hungarian colleague, István Losonczy, is long known among historians. In the past, it was usually explained as a personal hatred; Aldana wanted to take the positions held by Losonczy, and when he failed, he falsely accused his colleague at the high commanders and later betrayed him during the siege of Temesvár in 1552.

However, if we take a closer look on the sources, like their personal letters, memoirs, and also take a look on their past, we will see that these two men were as different as it is possible – in a professional way. They came from two different military schools, had different knowledge, experiences and traditions. These differences, rather than personal interests collided in 1552, and led to a feud between two military commanders, who in other situations could have complemented each other.

Dániel Márton Molnár

LOSONCZY UND ALDANA – DAS AUFEINANDERTREFFEN
VON MILITÄRKONZEPTIONEN IM JAHR 1551–1552

(Resümee)

Das verfeindete Verhältnis des Burgkapitäns vom Temesvár (Temeschwar), István Losonczy, und seines spanischen Kollegen Bernardo de Aldana ist den Historikern seit Langem bekannt. Als Grund für den Konflikt der beiden gelten im Allgemeinen persönliche Gründe: Aldana wollte den Titel des Burgkapitäns vom Temesvár und die damit verbundenen Vorteile ergattern. Nachdem er damit scheiterte, beschuldigte er Losonczy falsch bei den oberen Befehlshabern, überließ ihn anschließend seinem Schicksal und verriet ihn bei der Belagerung von Temesvár im Jahr 1552.

Wenn wir uns jedoch die Quellen – Briefe, Erinnerungen – genauer ansehen und die Vergangenheit der beiden Protagonisten ein wenig erforschen, dann sehen wir aus fachlicher Sicht zwei unterschiedliche Menschen. Es trafen Militärschulen, unterschiedliche Erfahrungen, Kenntnisse und Traditionen aufeinander. Diese Unterschiede führten eher zum Konflikt zweier Menschen, die – paradoxer Weise – einander auch hätten gut ergänzen können.

Dániel Márton Molnár

LOSONCZY ET ALDANA – OPPOSITION DE CONCEPTIONS MILITAIRES EN 1551–1552

(Résumé)

La relation conflictuelle entre István Losonczy, commandant de Temesvár et son confrère espagnol, Bernardo de Aldana est connue des historiens depuis longtemps. Généralement, ils estiment que des raisons personnelles sont à l'origine du conflit : Aldana a voulu obtenir le titre de commandant de Temesvár et les avantages qui s'y rattachent. Après son échec, il a accusé Losonczy de façon calomnieuse auprès de ses supérieurs hiérarchiques avant de le laisser à son sort et de le trahir au moment du siège de Temesvár en 1552.

Néanmoins, en regardant les sources (lettres, mémoires) de plus près et en examinant le passé des deux protagonistes, on peut constater des différences entre les deux hommes sur le plan professionnel. En fait, deux écoles militaires, des expériences, des connaissances et des traditions différentes se sont opposées. Ce sont plutôt ces différences qui ont mené au conflit entre les deux hommes, qui, paradoxalement, auraient pu aussi se compléter.

МАРТОН ДАНИЕЛЬ МОЛНАР

ВОЕННЫЕ КОНЦЕПЦИОННЫЕ СТОЛКНОВЕНИЯ ЛОШОНЦИ И АЛДАНА
В 1551–52-ИХ ГОДАХ

(Резюме)

Давно известны историкам враждебное отношение капитана г. Тимишоара Иштван Лошонци и его испанского коллеги Бернардо де Алдана. Источником их конфликта, как правило, считают их личные причины; Алдана хотел приобрести титул капитана Тимишоара и преимущества, связанные с ним, и, потерпев неудачу, он лживо обвинил Лошонци у главных военных командиров, после чего бросив его на произвол судьбы он предал его во время осады г. Тимишоара в 1552-ом году.

Однако, если мы внимательно рассмотрим источники – письма, мемуары – а также проследим прошлое двух участников, мы видим двух разных людей – с профессиональной точки зрения. Сталкивались друг с другом две военные школы и различные опыты, знания и традиции. Эти различия привели к конфликту между двумя людьми, которые – как это ни парадоксально – вполне могли бы дополнять друг друга.